

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 215-232

Makalenin Geliş

Tarihi

20/02/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

25/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE “KUŞ KONDURMAK” DEYİMİNİN ANLAM ÇERÇEVESİ

Bünyamin AYÇİÇEĞİ¹

ÖZET

Deyimler, kullanıldığı dilin anlam zenginliğini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Deyimlerin anlam ve çağrışım zenginliğinden sıklıkla istifade eden divan şairleri, bu yolla söyleyişlerine güç kazandırmışlardır. Makalede öncelikle çeşitli sözlüklerde, şerh kitaplarında “kuş kondurmak” deyimine verilen anlamlar ortaya konulmuş, deyimle ilgili farklı isimlendirmeler ele alınmıştır. Ardından deyimün doğuşu, gelişimi ve edindiği anlamlarla ilgili çeşitli çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Yapılan taramalar neticesinde deyim en çok kullanan şairler tespit edilmiştir. Son olarak deyimün anlam çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmış, ayrı başlıklar halinde tespit edilen anlamlar incelenmiştir. Hem “kuş kondurmak” deyimünün sözlüklere girmemiş anlamlarına dikkat çekilmiş hem de divan şairlerinin estetik anlayışları ve deyimleri nasıl ustalıkla kullandıkları ortaya konulmuştur. Böylece günümüz Türkçesinde de kullanımı devam eden bir deyimün, 15. yüzyıldan günümüze uzanan anlam katmanları beyitler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Şiiri, Gazel, Deyim, Kuş kondurmak

¹ Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı A.B.D.
bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-6576-0786

MEANING OF THE IDIOM “KUŞ KONDURMAK” IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

Idioms are important in terms of revealing a language's richness in meaning. Turkish is a language rich in idioms, and Divan poets would frequently use idioms to strengthen their sayings. The idiom “Kuş kondurmak” is a Turkish expression that is widely used in our classical poetry and is still in use today. In this article, firstly the meanings given to the idioms in various dictionaries and commentary books were put forward and different namings of the idioms were discussed. Various inferences about the birth of the idiom, its development and its meanings were tried to be made. As a result of the reviews, the poets who used this idiom frequently were identified. Finally, the meaning framework of the idiom was tried to be put forward and the meanings determined in separate titles were examined. Thus, the layers of meaning dating back to the 15th century of an idiom that continues to be used in modern Turkish is tried to be explained in the light of verses.

Keywords: Classical Turkish Literature, Ode, Idiom, Kuş kondurmak

GİRİŞ

Divan şairleri söylemek istediklerini daha açık, net ve etkili bir biçimde ifade etmek; anlatımı çekici kılmak, şiirlerini süslemek için Türkçe deyimlerden faydalanmışlardır (Kaya, 2011: 15). Deyimlerle Divan şairleri söyleyişlerine derinlik ve çok katmanlı bir yapı kazandırmakta, bugün az bilinen veya tamamen unutulmuş deyimlerin anlam çerçevesinin çizildiği yayınlar da beyitleri daha iyi kavrayabilmek için böylece önem arz etmektedir (Ayçiçeği, 2018: 164, Kaya, 2018: 496). “Kuş kondurmak” deyimini de divan şairleri tarafından birçok anlam bağıyla kullanılmış, günümüzde de kullanımı devam eden bir deyimdir. Sözlüklere bakıldığında “üstüne kuş kondurmak” için, “olağanüstü, o ana kadar görülmemiş bir şey yapmak²”; “kuş mu konduracak” kullanımı için, “yapacağı şey ya da iş sanki benzersiz bir şey mi olacak (Şaraçbaşı, 2010: II/827)” anlamlarının verildiği görülmektedir. Ayrıca A. Talat Onay (ö.1956) deyimini “sazına bülbül kondurmak” şeklinde ele almakta ve “saz çalmakta mahareti olanlar hakkında ‘sazına bülbül kondurmuş!’ sözü şâyi’dir.

² Detaylı bilgi için bkz.:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c6d62ad8ee343.88825363 (E.T.: 10.01.2019).

(Onay, 2009: 102)” demektedir. Buradan hareketle kendi yaşadığı bir hadiseyi de nakleden Atilla Şentürk (2017:II/324) deyimini, “kuşları hayran bırakacak derecede güzel (saz) çalma”, anlamında yorumlanması gerektiğini söyler. Edirneli Ahmed Bâdî Efendi de deyimini “üstüne kuş kondurmuş” şeklinde nakletmekte ve anlamına temas etmeden iki beyit örneği vermektedir (Beyzadeoğlu vd., 2004: 217). Sünbülzâde Vehbî'nin (ö.1224/1809) *Kasîde-i Tayyâre*'sini şerh eden Tahir Olgun (Tâhirü'l-Mevlevî) (ö.1951) deyimini geçtiği beyitte ifadeyi, “Kuş kondurmak, gayet güzel ve fevkalade süslü bir iş yapmaktan kinâyedir.” diyerek izah etmektedir (Taşan, 2018: 199).

Bin civarında manzum eserin taranması neticesinde deyimini; “üstüne kuş kondurmak”, “kuş mu konduracak”, “sazına (üstüne) bülbül (kuş, murg) kondurmak” gibi farklı kullanımları, anlam çeşitliliği içinde ele alınmış ve Tahir Olgun'un da tercihinin dikkat edilerek deyim, “kuş kondurmak” üst başlığıyla işlenmiştir. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yazılmış manzum eserlerden hareketle deyimini ortaya çıkışı ve kazandığı anlamların sıralaması hakkında şunlar düşünülebilir:

Deyimin kullanıldığı beyitlerde öncelikle, telli sazlardan çıkan seslerin güzelliği sebebiyle çeşitli kuşların sazın üstüne, çevresine konması hadisesi görülmektedir. Ardından farklı beyitlerde deyimini; nakış, nakkâş, resim gibi görsel sanatlara, el becerisiyle oluşturulan maharetlere dair kelimelerle birlikte kullanıldığı göze çarpmaktadır. Nakkâşların yaptıkları ağaç ve bahçe resimlerinin canlılığı ve güzelliği sebebiyle tıpkı ustalıkla çalınan saza kuşun konması gibi resme kuşun konması hayal edilmiştir. Mesela nakkâş serviyi o kadar güzel yapmıştır ki dalına bülbül konmuş, dolayısıyla nakkâş bülbülü kondurarak ustalıkla bir eser vücuda getirmiştir. Şairler de nakkâşların serviyi çok canlı çizip üstüne kuş kondurabileceklerini ama sevgilinin boyunu gerçek şekliyle anlatamayacaklarını söylemeye başlamışlardır. Buradan hareketle sevgilinin boyu vasfında yazılan şiire “kuş kondurmak”, sevgiliyi anlatmada ustalık anlamı taşımıştır. Somut göstergelerden hareketle zaman içinde deyimini hem görsel hem de şiir gibi işitsel, yazınsal sanatlarda ustalıkla bir beceri ortaya koyma, üstün bir tavır sergileme, kişiyi hayrette bırakacak tarzda sanat icra etme anlamlarını kazandığı söylenebilir. Ustalıkla saz çalanların sazlarına konan kuşlar ve nakkâşlıkla bağlantılı olarak kendine yer bulan deyimini, zamanla edebî eserlere uzanan bir anlam genişlemesine uğradığı; deyimini, çıkış noktası olarak düşündüğümüz anlamları da kaybetmeden daha farklı anlam katmanlarıyla örülerek gittikçe genişleyen bir çerçeveye kavuştuğu tahmin edilmektedir. Deyim böylece geniş bir çerçevede tevriyeli şekilde ele alınarak kullanılmıştır.

DEYİMİN ANLAM ÇERÇEVESİ

Bu bölümde ilk anlam dairesi olduğunu düşündüğümüz örneklerden başlamak üzere deyimimin anlamsal ve yapısal özellikleri sıralanmıştır:

1. Ustalıkla Saz Çalmak:

Mesîhî (ö.918/1512), deyimnin çıkış noktasıyla ilgili düşüncemizi pekiştirebilecek bir örnek ortaya koymaktadır. Sanatkârların ustalıkla çaldıkları sazların seslerinden etkilenip üstlerine, civârına konan kuşları resmetmiştir. “*Üstatlar (icrâlarının etkileyiciliğiyle) bülbülü tamburun üstüne indirirse Yusuf’un sesi, sedâsı da gönül kuşunu kondurur.*” diyen şair tambur sesinden etkilenen bülbülün, ustalıkla çalınan tamburun etkisiyle dinlemek için daldan indiğini söylemektedir. Yusuf’un güzel, etkileyici sesi de gönül kuşunu kondurmaktadır:

*İndürürse bülbülü tanbûr ile üstâdlar
Kondurur dil murgını sît ü sadâsı Yûsuf’uñ* (G.141/b.4)

Deyimi en çok kullanan Zâtî (ö.954/1547) aşk sazının, üstüne kuşlar konduracak şekilde hoş çalındığından bahsetmektedir. Böylece deyimle; ustalıkla saz çalma, insanları etkileyecek şekilde icrâda bulunma anlamı yanında eşi benzeri görülmemiş şekilde, efsanelere konu olacak bir âşıklık ortaya koyma anlamı da kastedilmiştir. Şair, “*Ey saçı Leylâ (kara)! Ümidim budur: Aşk sazını (tıpkı) Mecnûn gibi öyle hoş çalayım ki kuşlar kondurayım.*” demektedir. Beyitte mecnun kelimesi de tevriyeli olarak kullanılmıştır:

*Ey saçı Leylî ümidüm budurur Mecnûn gibi
Sâz-ı ‘ışkı şöyle hoş çalam ki kuşlar konduram* (G.912/b.2)

Zâtî, “üstüne” redifli gazelinde de deyimini kullanmaktadır. Şair deyimini saz çalmada olağanüstü güzellikte bir icrâ, iş ortaya koyma, etkileyici bir ustalık sergileme anlamlarını vermiştir. Şair şöyle demektedir: “*Mutrip, sazını ustalıkla, derinden etkileyen bir şekilde çalar ama âşığın âhı kadar meclise ateş salamaz*”:

*Âşıkuy âhunca mutrib sûz virmez meclise
Gerçi kim çalmakda kuşlar kondurur sâz üstüne* (G.1309/b.3)

Rızâyî (ö.1039/1629) na‘t türünde yazdığı ilk kasidesinde aşkı, ankâyı konduran rebâba teşbîh etmektedir. Şair; “*Aşk nice ankâyı, altın telin (çıkardığı etkileyici) sesin coşkusuyla sazın telinden dalına konduran bir rebâbdır.*” derken rebâba kuş kondurmak ifadesiyle, kuşları bile hayran bırakacak şekilde saz çalma, ustalıkla mûsikî icrâsında bulunma anlamını kastetmiştir. Ayrıca sazlara kuş konmasının etkileyici yönünden hareketle aşkın da, sadece

sıradan kuşları değil Kaf dağında yaşadığına inanılan efsânevi Ankâ kuşunu bile saza kondurduğu vurgulanmıştır. Şair, bir deyimle efsânevi bir hadise arasında kurduğu ilgiyle de anlatımını güçlendirmiştir:

*‘Aşk ol rebâbdur nice ‘ankâyı kondurur
Ser-nahl-i sâza bir dem-i zerrîn-târdan* (K.1/b.30)

Rızâyî bir başka beytinde, “Bülbüller gül dalı üstünde ötüşmeye başladı. Ud çalan bülbül, kuşu saza kondurdu.” demektedir. Burada saza kuş kondurmak deyiimiyle yine, kuşları bile hayran bırakacak şekilde saz çalma, ustalıkla mûsikî icrâsında bulunma anlamı kastedilmektedir:

*Bülbüller oldu şâh-ı gül üstinde hem-zebân
Kondurdu murgı sâzına ‘avvâd-ı ‘andelîb* (G.8/b.5)

Sabri Mehmed Şerif (ö.1055/1645) de saza kuşların konması ifadesini mana sazına kuşların konması şeklinde yazmakta, böylece beyti deyimini ikinci anlam katmanıyla bürümektedir. Kasidenin fahriye bölümündeki beyitte şair, “*Ne vakit hayal teline mızrabını vursa yüz mana bülbülünü sazına kondurur.*” demektedir. Böylece deyim olağanüstü güzellikte bir söyleyiş meydana getirme, orijinal manalar bulma anlamı da kazanmaktadır:

*Kondurur sâzına sad bülbül-i ma’nâ-yı ne dem
Olsa mızrâb-zen-i târ-ı hayâl-i ma’nâ* (K.8/b.19)

Fasîh Ahmed Dede (ö.1111/1699), *Divan*’ındaki Hz. Hüseyin için yazdığı kasidesinde meşrebini ne olduğunu, özelliklerini, şiirinin gücünü anlattıktan sonra, “*Havada uçan kuşu/ölüm kuşunu/nağme kuşunu sazımıza kondururuz. Nağmeler söylemedeki tesirimiz Hz. Davud ile eştir.*” anlamındaki beytinde deyimini tesirli söz söyleme, saza kuş konduracak derecede güzel sesle konuşma, şiir söyleme, inşâd etme anlamlarını kastetmektedir.

*Biz kondurruz sâzımuza murg-ı hevâyı
Te’sîr-i nağam-kârîde Dâvûd-sadâyuz* (K.4/b.9)

Ayıntablı Aynî (ö.1253/1837), *Sâkînâme*’sinde yer verdiği bir hikâyede Hz. Ömer devrinde nağmesiyle ölüleri diriltten, çaldığı sazlarla canlı cansız her şeyde tesir bırakan bir kişiden bahseder. Bu kişi yaşı yetmişe varınca eski şöhretini, insanlar üzerindeki tesirini kaybetmiştir. O da mezarlığa gidip orayı mesken edinmiştir. Allah’a dua ederek yetmiş yaşına kadar isyankâr bir hayat yaşadığını ve pişman olduğunu, kendisini affetmesini Allah’tan ister. Ağlaya sızlaya, çalıp söyleye duasına devam eder. Bu dua ölüyü diriyi tesiri altına almıştır. Bu vaziyette iken başını rebabına dayar ve uyuyakalır. Aynı zamanda Hz. Ömer de Allah’ın bir hikmeti olarak uykuya dalmıştır. Allah; Hz. Ömer’e

rüyasında, mezarlığa gitmesini, orada kendisinin bir has kulunun olduğunu, hazineden 900 altını ona vermesini emreder. Hz. Ömer de koşarak mezarlığa gidip bu kişiyi bulur. Durumu arz edince de pîr gözyaşlarına gark olur ve tövbe ederek eski halinden pişmanlık duyar. Sazını yerlere çalarak yetmiş senelik ömrünü isyanla geçirdiği için pişmanlığını Allah'a arz eder. Bu kişinin ustalıkla saz çaldığına delil olarak şair, “*Sazın üstüne kuşları kondururdu, giden hayvanları da yoldan döndürürdü.*” demiş; böylece deyimî kuşları dahi etkileyecek şekilde ustalıkla saz çalma anlamında kullanmıştır:

*Ser-i sâza tuyûrı kondururdu
Giden hayvânı yoldan döndürürdü (b.1454)*

Sünbülzâde Vehbî, *Lütfiyye*'nin 261. beytinde, “*Bülbülün şevk ile velveleli ses sebebiyle saza konduğu çoktur.*”, diyerek deyimî kuşları bile hayran bırakacak şekilde saz çalmak, mûsikî icrâsında bulunmak anlamında kullanmıştır:

*Şevk ile velveleli âvâza
Bülbülün kondığı çokdur sâza (Beyzadeoğlu, 2004: 68)*

Ahmed Bâdî (ö.1325/1908), *ey bülbül* redifli muhammesinde *kuş kondurmak* deyimini “sazına kuş kondurmak” şeklinde kullanmış, bülbüle hitaben ilk üç mısradaki şöyle demiştir: “*Mûsikî ilminde tüm cihanın üstadısın. Hele şu asırda en önde gelen, zamanın bir numaralı hânendesin sensin. Seherde sazına kuş konduran civânsın.*” Burada şair yine mûsikî, hânende, saz kelimeleriyle beraber *kuş kondurmak* deyimini kuşları bile hayran bırakacak şekilde saz çalmak, mûsikî icrâsında bulunmak anlamında kullanmıştır:

*Fünûn-ı mûsikîde hâce-i cihânsın sen
Hele şu ‘asırda hânende-i zamânsın sen
Seherde sâzına kuş kondurur civânsın sen (Okmak, 2008: 126)³*

2. Ustalıkla Resim, Nakış Yapmak:

Hevâyî'nin (ö.1127/1715?) beyti, deyimî anlam katmanlarını göstermesi bakımından ilk sırada ele alınmıştır. Şair; nakış, nakkâş, nakkâşlık, resim gibi görsel sanatlara, el becerisiyle oluşturulan maharetlere dair kelimelerle birlikte deyimî kullanmıştır. Bir nakkâşın, ressamın çizdiği eser bittikten sonra eserinin uygun bir yerine yaptığı sanatkârane son dokunuşunu, eserinin cazibesini bir kat daha artıracak ustalıkla bir müdahalede bulunmasını anlatmak için ortaya çıktığı anlaşılan deyim, zamanla hem görsel hem de şiir gibi işitsel, yazınsal sanatlarda ustalıkla bir beceri ortaya koyma,

³ Beytin alındığı tez çalışmasında muhammese numara verilmediği için şiir numarası değil sayfa numarası verilmiştir.

üstün bir tavır sergileme, kişiyi hayrette bırakacak tarzda sanat icra etme anlamlarını kazanmıştır. Ustalıkla saz çalanların sazlarına konan kuşlar ardından nakkâşlıkta kendini göstermiş, nakkâşların çizdiği tasvirlerle konmuş ve zamanla edebî eserlere uzanan bir anlam genişlemesine uğramıştır. Hevâyî üstüne redifli gazelinin ilk beytinde, “*Leylâ'nın nakşına dair bak ne orijinal örnekler ortaya koyacağım, ne kadar etkileyici bir söyleyiş yaratacağım. Gör divâne Mecnûn üstüne ne kuşlar konduracağım, ne orijinal etkileyici sözler söyleyeceğim*”, derken hem Mecnûn'un çölde yabancı hayvanlarla beraber, üstüne kuşlar konmuş vaziyetteki halini resmedecek şekilde hem de orijinal, olağanüstü güzellikte bir söyleyişle şiir yazma anlamına gelecek tarzda deyimini tevriyeli kullanmıştır:

*Bak ne örnekler çıkardam nakş-ı Leylâ üstüne
Gör ne kuşlar konduram Mecnûn-ı şeydâ üstüne* (G.133/b.1)

Necâti Bey (ö.914/1509), üstüne çokça nazire yazılan *üstüne* redifli gazelinde deyimini; serv, yazmak (süsleyip bezemek, nakşetmek, resmetmek), kad (boy), nakkâş kelimeleriyle beraber kullanmaktadır. İfade tevriyeli şekilde hem nakkâşın resmin uygun yerlerine kuş resimleri koyması hem de olağanüstü güzellikle bir iş ortaya koyma anlamlarıyla kullanılmıştır. Şair beytinde şöyle demektedir: “*Nakkâş; resim/nakış yapma işinde olağanüstü bir güzellikle sanatını icra etmeyi başarsa bile sıra sevgilinin boyuna benzer bir servi resmetmeye, nakşetmeye gelince bunu yapamaz*”:

*Yazamaz bir serv kim ola müşâbih kaddüğe
Gerçi kuşlar kondurur yazmakda nakkâş üstüne*⁴ (G.550/b.3)

Lâmi'î Çelebi (ö.938/1532), kuş kondurmak deyimini; serv, kalem, nakkâş kelimeleriyle birlikte kullanmaktadır. Beyitte şair, “*Nakkâşlar kalemi ellerine aldıklarında serviyeye kuşlar kondururlar ama (iş) boyunun üzerinde saçını resmetmeye gelince (bunu) resmedemezler (beceremezler)*.” demektedir. Burada şair hem gerçek anlamıyla hem de nakkâşların resim yapmadaki ustalıklarını

⁴ Zâtî deyimini en çok kullanan şairdir. Şair Necâti'ye nazire olarak yazdığı “üstüne” redifli 1308. gazelinin 2. beytinde deyimini, Necâti'nin mısraını birebir alarak kullanmıştır. Sadece Necâti'deki “*Gerçi kuşlar kondurur yazmakda nakkâş üstüne*” mısrandaki *yazmakda* kelimesi *yazdukca* şeklindedir. Bkz.: ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; TANYERİ, M. Ali (1987). *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı*, III, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 194. Ayrıca bu gazele nazire olarak yazılan Hayâlî Bey'in (ö.964/1557) üstüne redifli 59. gazelindeki ikinci beyit aynı anlam özelliklerine sahiptir: TARLAN, Ali Nihad (1997). *Necâti Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 372; Yine aynı gazele nazire olduğu düşünülebilecek 16. yy. ya da öncesinde yaşadığı düşünülen Enveri'nin aynı anlam özelliklerine sahip beyti için bkz.: Kamil Ali Gıynaş (2017), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>, s. 2290.

söyleyerek sevgilinin olağanüstü güzelliğini vurgulamak için deyimini kullanmıştır:

*Kaddüh üzre zülfüni resm idemezler gerçi kim
Serve kuşlar kondurur tutsa kalem nakkâşlar (G.106/b.2)*

Zâtî, “Nakkâşlar gerçi servi üstüne kuşlar kondursa da senin boyun gibi güzel, göz alıcı bir servi nakşetmedi, resmetmedi.” anlamındaki beytinde nakkâşların servi üstlerine kuş resimleri yapmalarından ve nakışların üstüne kuşların konmasından hareketle deyimini kullanmış, sevgilinin mevzûn boyuyla servi arasında ilgi kurmuştur. Rastî kelimesi de “doğrusu” anlamı yanında “doğru, düzgün” anlamlarıyla da beyitte kullanılmıştır. Deyim hem servi üstlerine kuş resmetme hem de insanı hayrete sevk eden, olağanüstü bir sanat eseri ortaya koyma anlamlarını içermektedir:

*Yazmadı kaddüh gibi bir serv-i ra'nâ râstî
Gerçi kuşlar kondurur serv üstüne nakkâşlar (G.155/b.4)*

Mecdî Mehmed Efendi de (ö.999/1590-91), nakkâş ve Mecnûn kelimeleriyle beraber deyimini kullanmaktadır. “Nakkâş gerçi benim zayıf cismim gibi tasvir edemese de Mecnûn’un üstüne kuşlar kondurur”, dediği beytinde şair deyimle hem Mecnûn’un çölde üstüne kuşlar konmuş halini hem de kendinin dert yüzünden ne hale geldiğini anlatmaktadır:

*Benüm cism-i za'îfüm gibi tasvîr idemez gerçi
Bozup nakkâş kuşlar kondurur üstüne Mecnûn’uñ (G.47/b.4)*

Mu'în (ö.1063/1652-1653) bahariyye türündeki beytinde, “Ressamlar resim çizmeyi bıraksınlar (çünkü) bu gül mevsimidir. Kâinat nakkâşı (Allah), her fidana ne kuşlar kondurmakta.” derken hem Allah’ın bahar mevsiminde tabiatı yeniden canlandırmasını tasvir eder hem de dünyayı olağanüstü güzellikte, mucizevi bir şekilde yarattığını dile getirir:

*Musavvirler kosun nakş-ı nigârî fasl-ı güldür bu
Ne kuşlar kondura nakkâş-ı gerdûn her nihâl içre (G.62/b.4)*

3. Olağanüstü Güzellikte, Orijinal Bir Söyleyiş/Sanat Eseri Meydana Getirmek:

Gelibolulu Sun'î (ö. 941/1533-34), bülbül redifli gazelinin bir beytinde, “Ey lâle yanaklı güzel! Evinin servisine Sun'î kuş kondursa bunda şaşılacak ne var? (Çünkü) Bülbül, redif olarak şüirine düştü, şüirin redifi bülbül oldu.” demektedir. Sun'î, beyt kelimesini de tevriyeli olarak kullanmakta hem güzel söyleyişi

sayesinde sevgilinin evine kuşların konduğunu hem de şiirine, beytine sanatlı, orijinal bir hava katmayı başardığını ifade etmektedir:

*Beytiniñ servine Sun'ı n'ola kuş kondursa
Şi'rine düşdi redif ey ruhi lâle bülbül* (G.104/b.11)

Zâtî deyimi; olağanüstü, orijinal bir söyleyiş ortaya koyma anlamında kullanılmıştır. Beyitte şair, “*Ey Zâtî! O hümâ (gibi sevgilinin) vasfını anlatırken nazmuna kuşlar kondurursun. Şiirlerinin de üstüne hiç kıl konmaz (şiirlerin kusursuzdur)*” demektedir:

*Ol hümâ vasfında kuşlar kondurursın nazmuna
Zâtîyâ eş'arunuñ bir şa'r konmaz üstine⁵* (G.1309/b.5)

“*Sanma ki gönlümüz (âşıklık) sanatında kâmil değildir; âşıklıkta üstüne Mecnûn gibi kuşlar kondurur.*” anlamındaki beytinde Zâtî, sanatında kâmil olmak, noksansız iş ortaya koymak anlamında deyimi kullanmıştır:

*Üstine 'ışk içre kuşlar kondurur Mecnûn gibi
San'atinde sanma kim kâmil degüldür gönlümüz* (G.535/b.3)

Subhî (ö.955/1548-49), *oldular* redifli gazelinin ikinci beytinde, “*Şimdiki üstâdlar her beyte kuşlar kondurur. Nazm ehli sanatı artırıp nakkâş oldular.*” demektedir. Deyimi nakkâşlıkla beraber kullanan şair, nakkâşların uygun bir yere kuş resmi yaparak ya da kuşların gelip resme konmaları sayesinde eserin ayrı, orijinal bir havaya büründüğü gibi şairlerin de beyitlerini güzel söyleyişlerle süsleyerek orijinal bir tarzda yazdıklarını ifade etmektedir. Yine beyitte nakkâşlıkla beraber deyim kullanılması dikkat çekicidir:

*Şimdiki üstâdlar her beyte kuşlar kondurur
San'atı arturdılar nazm ehli nakkâş oldular* (Gıynaş, 2017: 879)

Nigdeli Muhibbî (ö.1567'den önce), *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde güzelin vasıflarını anlatırken onun söze kuşlar kondurduğunu söylemektedir. Şair beytinde; “*O hoş, tatlı tatlı konuşan (Gül sevgili) söze kuşlar kondurur. O şirin sözlü (sevgili konuşurken) ağızdan şekerle inci saçar.*” demektedir:

*Kondurur kuşlar söze ol hoş-suhen
Dür saçar şekerle ol şîrîn-dehen* (b.1373)

Livâyî (ö. 974/1566-67'den sonra), deyimi, olağanüstü işler ortaya koyma,

⁵ Deyimleri sıklıkla kullanan Zâtî'nin bu beytinde ayrıca “kıl (şa'r) kondurmamak” deyimi de geçmektedir. Deyim hakkında detaylı bilgi için bkz.: KAYA, Hasan (2018). “Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Editör: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara: Yayınevi Yay., ss. 495-508.

dikkat çekici işler yapma anlamında kullanır ve “Gönül kuşu her zaman sevgilinin uzun boyundadır, serviye kuşlar kondurur bir nahl-bendim varmış.” der. Bilindiği gibi nahl (نخل), ilk anlamıyla hurma ağacı demektir. Eski Türkçede ve halk ağzında “nakıl” şeklinde kullanılan kelimenin diğer anlamı ise eski zamanda özellikle bal mumundan veya gümüşten yapılarak gelinin önünde götürülen meyve, çiçek ve kıymetli taşlarla süslenmiş ağaçtır (Onay, 2009: 345). Nahl yapan kişiye de nahl-bend adı verilmekte, mevzûn boy için de mecazen kullanılmaktadır. Böylece beyit hem eski bir âdete işaret etmekte hem de becerikli birinin güzel bir iş ortaya koyduğunu resmetmektedir:

*Murg-ı dil her dem hevâ-yı kadd-i bâlâsındadır
Serve kuşlar kondurur bir nahl-bendüm var imiş* (G.206/b.4)

Ravzî (ö.1009/1600'den sonra), “Ravzî o servi boylu sevgiliye gönül kuşunu uçurur, acabâ ‘ar‘ar üstüne kuşlar mı kondurur?” anlamındaki beytinde sevgilinin boyunu serviye ve dağ servisi olan ‘ar‘ara benzetir ve servilerin üstüne kuş konmasıyla sevgiliye âşığın yaklaşması arasında ilgi kurar. Şair deyimi kullanarak beytine; sevgiliye yaklaşma; onu tavsif ederken güzel ifadeler kullanma, şiirini güzel söyleyişle tezyin etme anlamları kazandırmıştır:

*Ravzî o serv-kâmete dil murgın uçurur
Kuşlar mı kondurur ‘acabâ ‘ar‘ar üstüne* (G.478/5)

Nürî İbrahim (1043/1634’ten sonra) de eşcâr-bâğbân-nesim-kuş tenasübü içinde deyimi kullanmıştır. Şair beyitte, “Eğer lutfunun latif rûzgârı sürekli eserse gönül bahçivânı nazm ağaçlarına ne kuşlar kondurur.” diyerek eşi görülmemiş güzellikte şiirler yazma, sanatlı, orijinal manzumeler kaleme alma anlamında deyimi kullanır:

*Ne kuşlar kondurur eşcâr-ı nazma bâğbân-ı dil
Vezân olsa nesim-i devha-i lutfun eğer nev‘â* (K.3/b.55)

Lügazdaki maharetiyle meşhur bir şair olan Üsküdarlı Sırrî (ö.1111/1699), tavla hakkında gazel şekliyle yazdığı lügazının son beytinde deyimi, bir marifet ortaya koymak, bir işte usta, üstat olmak anlamlarında kullanır ve “Sırrî’nin lügaz sanatında ne marifetler sergilediğini, ne kuşlar kondurduğunu seyredin! Ne vakit lügazlarım işin ehli, sanattan anlayan kişilere arz edilirse zevk verir.” der:

*Ne kuşlar kondurur fenn-i lügazda seyredün Sırrî
Kaçan erbâb-ı tab‘a ‘arz olsa zevk-bahşâdur* (Kazan, 2003: 82)⁶

⁶ Beytin alındığı tez çalışmasında lügaz, inceleme kısmında yer aldığı, Sırrî’nin şiirlerine dâhil edilmediği için şiir numarası değil sayfa numarası verilmiştir.

Nahîfi de (ö.1151/1738) rubâisinde deyimi bir sanatta usta olmak, yaptığı işte maharet sahibi olmak anlamında kullanmaktadır. Mecnûn'un çölde üstüne kuşlar konmuş halini tasvir eden şair rubâisinde, “*Kays ezelden Leylâ'ya meftûn oldu. Bu vâdide deliliğiyle türlü maharetler sergiledi. Onun başındaki kuş yuvası şahittir ki Mecnûn (âşıklık, delilik) sanatında kuş kondururdu.*” demektedir:

*Leylî'ye ki Kays oldı ezelden meftûn
Gösterdi bu vâdide cünûn ile fûnûn
Başında anuñ lâne-i murgân şâhid
Kuş kondurur idi san'atında Mecnûn* (R. 415)

Nebzî (ö.1176/1762'den sonra) özellikle kâfiye kelimeleriyle dikkat çeken gazelinde şöyle söylemektedir: “*Ey Nebzî! Gerçek şudur ki safâ gülistânına zanbak yakışmayacağı için bu mazmunlarla örölmüş şüre kuş kondurulmuştur.*” Şair, gazelinin mazmunlarla donattığını, orijinal bir söyleyiş meydana getirdiğini belirtmektedir. Nebzî beş beyitlik bu gazeline, Türkçe kelime ve fiillerin kullanımıyla orijinal bir tarz, farklı bir söyleyiş kazandırmayı başarmıştır. Böylece şiirine kuş kondurmuş, farklı bir tarzla şiirini bezemiş, mazmunlarla donatmış, orijinal bir hava vermiştir:

*Gülistân-ı safâda hak bu kim sığmaz buña zanbak
Bu pür-mazmûn şi're Nebziyâ kuş kondurulmuşdur* (G.186/b.5)

Kânî (ö.1206/1791), “*Yârin boyuna kuş konduran altın işlemeli başlığıdır (üsküf-i zerrîn). (Sanki bu haliyle) servinin üstüne/salına salına yürüyen sevgilinin başına üveyik kuşu konmuş gibidir.*” dediği beytinde deyimi giyim-kuşamla ilgili unsurlarla kullanmıştır. Üsküf; çoğunlukla yeniçeriler tarafından kullanılan sırma işlemeli, üstüne kuş tüylerinin takıldığı başlığın adıdır (Pakalın, 1983: III/560-561). Kuş tüylerinden de hareketle şair kuş kondurmak deyimini tercih etmiş olmalıdır. Sevgilinin mevzûn boyunun üzerindeki kuş görüntüsü, servinin üzerindeki üveyik gibidir. Böylece şair hem bir süsleme aracı olarak kullanılan âdeti hem de böylece sevgilinin boyunun olağanüstü bir güzelliğe kavuştuğunu ifade etmektedir:

*Kadd-i yâre üsküf-i zerrînidür kuş konduran
Fâhte konmuş gibi serv-i hırâmân üstüne* (G.157/b.4)

Yine Kânî başka bir beytinde aşkın kuş kondurmasından bahsetmektedir. Şair beytinde; “*Aşk, Kays gibi söze kuş kondurur. Bu kuş her yuvaya da konmaz.*” diyerek insana etkileyici ve güzel şiirler söyletmenin aşk olduğunu, aşkın da -aşk dolayısıyla etkili ve güzel şiirler söylemenin- herkese nasip olmayacağını ifade etmektedir:

*Kuş kondurur ser-i suhene Kays-vâr 'ışk
Konmaz bu murg eğerci ki her âşiyâne (G.170/b.2)*

Sünbülzâde Vehbî deyimi, Rodos'ta Şahin Giray'ın katli ve akabinde mahkemesinin basılarak kendisinin hapsedilmesi üzerine yazdığı *Kasîde-i Tayyâre*'nin medhiye kısmındaki 62. beyitte kullanmıştır. Tahir Olgun şerhinde⁷, kuş kondurmak deyimi ve beyit hakkında şöyle demektedir:

*Ne kuşlar kondururdum gül-nihâl-i vasfına ammâ
Felek âvâre-i gam eyledi mürgân-ı efkâr*

“Vasfın fidanı üstüne ne kuşlar kondururdum ammâ felek, düşünce kuşlarını gam âvâresi edip dağıtdı.

Kuş kondurmak, gâyet güzel ve fevkalade süslü bir iş yapmaktan kinâyedir. (...) Şair padişahın vasfını gül fidanına benzetiyor. O fidanın üstüne ne kuşlar kondurur, yani ne güzel ta'birler ibdâ' ederdim. Neyleyim ki feleğin verdiği gam ve keder fikir kuşlarını darmadağın ettiği için yapamadım, diyor.”

Böylece Olgun deyimın anlamının, oldukça güzel ve fevkalade süslü bir iş yapmak, güzel anlamlar, tabirler ortaya koymak, yaratmak olduğunu ifade etmektedir.

Sünbülzâde Vehbî on beyitlik *kondurmuş* redifli gazelinde fiili, değişik anlamlarıyla kullanmıştır. Şair bir beytinde kumruyu diğer beytinde de hümâyı kondurmuştur. Vehbî şöyle demektedir: *“Bahçivan, sevgilinin fidan boyunu tavsîf etmek için güya kumruları serviye çıkarmış, yükseklere kondurmuştur.”* Burada şair, sevgilinin güzelliğini anlatmak için serviye konmuş kuşları bir unsur olarak kullanmaktadır:

*Ser-i serve çıkarmış bâğbân kumrileri güyâ
Nihâl-i kadd-i yâri vasf için bâlâya kondurmuş (G.127/b.2)*

“Vehbî, Tayyâre Paşa'nın yüce makamına kanat açıp güzel tabir hümâsını mânânın zirvesine kondurmuş.” dediği onuncu beyitte de söyleyişini, şiirini övmekte, bu övgüyü de yeri zirveler olan efsânevî hümâyı mânânın zirvesine kondurmuş olmakla ifade etmektedir. Böylece deyim, o güne kadar görülmemiş güzellikte, orijinal, kimsenin erişemeyeceği bir söyleyiş meydana getirme, şiir yazma anlamı kazanmaktadır:

⁷ Şerh hakkında detaylı bilgi için bkz.: TAŞAN, Cüneyt (2018). *Tâhirü'l-Mevlevî'nin 'Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasideleri' Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 199.

*Olup şehper-küşâ Tayyâre Paşa evcine Vehbî
Hümâ-yı hüsn-i ta‘bîri ser-i ma‘nâya kondurmuş (G.127/b.10)*

4. Mübalağalı Şekilde Övmek:

Mecnûn’un çölde başına kuşlar tünemiş haldeki resmi bu deyimın kullanıldığı birçok beyitte tasvir edilmektedir. Zâtî de deyimî Mecnûn’la beraber kullanılmaktadır. Beytinde şair zikredilen tasviri vermekte, ayrıca güzel bir söyleyiş ortaya koyma; birini abartılı şekilde tavsif etme, övme anlamlarını kastetmektedir. Ayrıca şairin âhı Mecnûn’dan çok daha üstün olmaktadır: “*Âhum, felekleri güvercin gibi boşlukta döndürürken niçin el(ler) Mecnûn’u vasf edip (hâlâ onun için) kuşlar kondurur?*”:

*Âhum eflâki kebûter-veş mu‘allak döndürür
Niçün il Mecnûn’ı vasf itdükce kuşlar kondurur (G.422/b.1)*

Feyzî-i Kefevî (ö.1023/1614), “*Ey sevgili, bağdaki bülbül üveyik kuşuna serviyi öyle medh eyledi ki üstüne kuş kondurdu.*” dediği beytinde deyime, çok güzel ve etkileyici söz söyleme anlamı yanında mübalağalı bir biçimde övme anlamını da yüklemiştir. Tevriyeli söyleyişle şair beyitte, güvercinin duyduğu övgü dolu sözlerden etkilenip serviyeye konmasını da tasvir etmektedir:

*Bülbül-i bâğ dilâ servi bugün fâhteye
Şöyle medh eyledi kim üstüne kuş kondurdu (G.368/b.3)*

5. Âşık Olmak:

Sünbülzâde Vehbî *kondurmuş* redifli gazelinin bir beytinde, “*Mecnûn; Leylâ’nın hasreti ile başı açık gezerken sevdâ kuşunu o yüksek yuvaya kondurmuş.*” demektedir. Burada deyim âşık olmak, etkisi altına girmek anlamı kazanmıştır:

*Gezerken ser-bürehne hasret-i Leyli ile Mecnûn
Hevâ mürgânını ol lâne-i vâlâya kondurmuş (G.127/b.6)*

6. Kuş Kondurmamak:

Yapılan incelemelerde deyimın olumsuz yapıda da kullanıldığı görülmüştür. “Kuş (bile) kondurmamak” yapısının farklı bir deyim gibi düşünülmesi de imkân dâhilindedir. Deyim olumsuz haliyle bir yere hiç kimseyi sokmama, yaklaştırmama anlamı kazanmıştır. Mecazen sevgilinin âşığı yanına yaklaştırmaması ve kimseye iltifat etmemesi de bu yapıyla anlatılmıştır.

Terzi-zâde Mehmed Ulvî Çelebi (ö.993/1585), *Divan*’ında peşi sıra *kondurmaz* redifiyle söylediği üç beyitte fiili üç farklı deyimle kullanmıştır. Birinci beyitte “*kıl kondurmaz*”, ikinci beyitte “*kuş kondurmaz*”, üçüncü beyitte de “*toz kondurmaz*” deyimlerini kullanan şair, *kondurmaz* fiiliyle kurulan deyimlerle

bir söyleyiş güzelliği meydana getirmiştir. Şair “kuş kondurmaz” ifadesini kullandığı beytinde, “*Ey gönül bülbülü, yârin çiçek bahçesi semtine uğrama! Onu bekleyen dikenlerin her biri (oraya) kuş kondurmaz.*” demektedir. Böylece şair, dikenler sebebiyle kuşların güllere, çiçeklere konamadığını ifade etmekte, bülbüle teşbih edilen gönlün de böylece sevgilinin semtinde bulunamayacağını anlatmaktadır. Kelime grubu bu beyitte gerçek anlamıyla da kullanılmış ayrıca deyimle, bir şeyin etrafına yaklaştırılmama, bir yere hiç kimseyi almama anlamı da kastedilmiştir:

Varma ey bülbül-i dil gülşen-i kûy-ı yâre
Hârlar bekler anı her biri kuş kondurmaz (M. 24)

Sünbülzâde Vehbî de *kuş konduramaz* şeklinde deyimi, kimseye iltifat etmemek anlamıyla kullanmıştır. Abes redifli gazelde böylece âşıklar da abes iş görmekte, sevgilinin etrafında boşuna dolaşarak ilgi beklemektedirler: “*Taze fidan gibi sevgilimin üstüne kuş kondurmadığını, kimseye yüz vermediğini bilirim. Âvâre gönül kuşu boşuna (sevgilinin) etrafında dönüp yalvarıyor.*”:

Nev-nihâlim bilirim üstüne kuş konduramaz
Başına dönmede murg-ı dil-i âvâre ‘abes (G.30/b.2)

İstanbul Eşref (ö.1293/1876), *kuş kondurmamak* şeklinde deyimi, birinin yakınlaşmasına izin vermemek, kimseyi yanına yaklaştırmamak anlamlarıyla kullanmıştır: “*Fidan boyuna kuş kondurmadın, bari gönül kuşu saçlarının altında gölgelensin.*”:

Çün nihâl-i kâmet-i bâlâna kuş kondurmadın
Bâri murg-ı dil zir-i zülfünde olsun müstazil (G.212/b.5)

SONUÇ

“Kuş kondurmak” deyiminin ele alındığı bu makalede, manzum eserlerden hareketle deyim kazandığı anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. “Üstüne kuş kondurmak”, “kuş mu konduracak”, “sazına (üstüne) bülbül (kuş, murg) kondurmak” şeklindeki kullanımlarıyla karşımıza çıkan deyim, “kuş kondurmak” üst başlığıyla ele alınmıştır. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yazılmış manzum eserlerden hareketle deyim öncelikle, telli sazlardan çıkan seslerin güzelliği sebebiyle çeşitli kuşların sazın üstüne, çevresine konması hadisesinden hareketle doğduğu, ardından farklı beyitlerde deyim; nakış, nakkâş, resim gibi görsel sanatlara, el becerisiyle oluşturulan maharetlere dair kelimelerle birlikte kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu somut göstergelerden hareketle zaman içinde deyim bir sanat dalında olağanüstü bir beceri ortaya

koyma, orijinal bir tavır sergileme anlamı kazandığı görülmüştür. Ustalıkla saz çalanların sazlarına konan kuşlar ve nakkâşlıkla bağlantılı olarak kendine yer bulan deyim, zamanla edebî eserlere uzanan bir anlam genişlemesine uğradığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle deyim; varlıkları etkileyecek şekilde ustalıkla saz çalmak, nakış ve resim yapmak, olağanüstü güzellikte, orijinal bir söyleyiş/sanat eseri meydana getirmek, mübalağalı şekilde övmek, âşık olmak anlamlarında kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca deyim, gerçek anlamıyla birlikte sıklıkla tevriyeli olarak kullanıldığı, ayrı bir deyim olarak ele alınabilecek “kuş (bile) kondurmamak” şeklinde olumsuz yapısının da olduğu görülmüştür. Deyimin en çok Zâtî tarafından yedi defa ardından da Sünbülzâde Vehbî tarafından altı defa kullanıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

AKKAYA, Hüseyin (1996). *Nevres-i Kadîm and his Turkish Divan (Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı)*, Part 1: Textual Analysis, Harvard, Part 2: Critical Edition and Index, Harvard.

AKSOY, Fatma Yaşar (1997). *Ayıntablı Aynî'nin Divanı (Hayatı, Eserleri, Türkçe Divanı, Farsça Divanı ve Sâkî-nâme Tenkitli Metni)*, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

ARAS, Makbule (2010). *Mu'în Divanı İnceleme-Metin*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

ARSLAN, Mustafa (2007). *Muhyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2018). “Bağdatlı Rûhî'nin (ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 38, ss. 163-202.

AYDEMİR, Yaşar (2009). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196580/ravzi-Divani.html> (E.T.: 20.01.2019).

AYPAY, A. İrfan (1992). *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

BEYZADEOĞLU, Süreyya A. (2004). *Sünbülzâde Vehbî Lütfiyye (Metin Tespiti, Özet, Yorum ve Açıklamalar)*, İstanbul: MEB Yayınları.

BURMAOĞLU, Hamit Bilen (1983). *Lâmi'î Çelebi Divanı (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

ÇAKIR, Zehra Vildan (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kuburi-zade) Divanı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; TANYERİ, M. Ali (1987). *Zâtî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı, III*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ÇETİN, İsmail (1993). *Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

ÇIPAN, Mustafa (1991). *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, C. 1-2, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

DELİCE, H. İbrahim (1995). *Niğdeli Muhibbi Gül ü Nevruz (İnceleme-Metin-Dizin)*, (2 cilt), Elazığ: Fırat Üniversitesi.

DEMİR, Hiclal (2017). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-191378/lazikizade-feyzullah-nafiz--Divan.html> (E.T.: 10.01.2019).

DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2013). "El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı: 8/4, ss. 617-633.

DOĞAN, Ramadan (2005). *Ahmedî-i Âmidî'nin Yusuf u Züleyhası (Metin ve İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

EDİRNELİ AHMED BÂDÎ EFENDİ (2004), *Armağan: Divan Şiirinde Atasözleri ve Deyimler*, (Haz.: Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay), Harvard Üniversitesi.

EFLATUN, Muvaffak (2003). *Feyzi-i Kefevî Divanı: Tahlil-Metin*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

ELMACI, Betül (2016). *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

ERDOĞAN, Mustafa (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

ESİR, Hasan Ali <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195825/lamii-celebi-ferhad-ile-sirin.html> (E.T.: 10.01.2019).

ESKİMEN, Ayşe Derya (2008). *Mecdi Mehmed Efendi'nin Gazelleri* (Metin-İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

GIYNAŞ, Kamil Ali (2017). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html> (E.T.: 10.01.2019).

GÜNGÖR, Esra (2013). *Nürî İbrahim Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

İLGAR, Yusuf (1997). *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzi (Hayati, Eserleri, Edebî Kişiliği Ve Türkçe Divanı)*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi

KASIR, Hasan (1990). *Sabrî Mehmed Şerif Divanı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

KAYA, Bayram Ali (2011). “Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, ss. 11-54.

KAYA, Hasan (2018). “*Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi*”, Bir Devr-i Kadim Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan, (Ed: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe), Ankara: Yayınevi, ss. 495-508.

KAYA, Hasan (2018). “*Divan Şiirinde “İş Asmak” Deyimi Üzerine*”, HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, Yıl: 4, ss. 231-243.

KAZAN, Şevkiye (2003). *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı (Metin-İnceleme) ile Şerhü Medhi'n-Nebî*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

MENGİ, Mine (1995). *Mesihî Divanı*, Ankara: AKM Yayınları.

OKMAK, Özgür (2008). *Ahmed Bâdi Divanı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

OKUMUŞ, Sait (2007). *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

ONAY, Ahmet Talat (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz), İstanbul: H Yayınları.

ÖZBEK, Ahmet (2000). *Câzım Divanı (Edisyonkritik-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

PEKTAŞ, Muhittin (1998). *Sezâyî (Câbî Hasan Dede) Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

SARAÇBAŞI, M.Ertuğrul (2010), *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü II*, İstanbul: YKY Yayınları.

SELÇUK, Engin (2007). *Hasmî Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

SEYHAN, Köksal (2002). *Livâyî Divanı (Metin - İnceleme)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2017), *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*, İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi OSEDAM.

TAÇALAN, Nebahat Çalık (1998). *Tayyar (Mahmud) Paşa Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divan'ının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

TARLAN, Ali Nihad (1997). *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TAŞAN, Cüneyt (2018). *Tâhirü'l-Mevlevî'nin 'Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri' Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

TOPÇU, Mümin (1997). *Divan-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

ULUOCAK, Mustafa (1998). *Çeşmîzâde Reşîd Divanı (İnceleme ve Tenkitli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

YAKAR, Halil İbrahim (2009). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-204115/gelibolulu-suni-Divani.html> (E.T.: 10.01.2019).

YAZAR, İlyas (2010). *Kânî Divanı Tenkidli Metin ve Tahlil*, İstanbul: Libra Kitap.

YENİKALE, Ahmet (2012). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-Divani.html> (E.T.: 12.01.2019).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c6d62ad8ee343.88825363 (E.T.: 12.01.2019).